

**ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՏԱԿԱԳԾԱՅԻՆ ԵՎ ՖՈՒՆԿՑԻՈՆԱԼ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ
ԲԱԶՄԱԲՆԱԿԱՐԱՆ ՇԵՆՔԵՐԻ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ**

Հոդվածում բացահայտվում են Երևանում XX դարի առաջին կեսին բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ լուծումների հիմնական առանձնահատկությունները: Երևանում բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետության ձևավորման բազմակողմանի գործընթացը, պայմանավորված բնակելի շենքերի ճարտարապետության մեջ միանգամայն նոր մոտեցումների կիրառմամբ, տեխնիկական միջոցների արագ զարգացմամբ և բնակչության կենցաղի և ապրելակերպի փոփոխություններով, ազդեցություն ունեցավ նաև բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ կազմավորման խնդիրների վրա, որոնք նույնպես պետք է համապատասխանեին ժամանակի սոցիալական, կենցաղային, տեխնիկական և տնտեսական պահանջներին: Տվյալ հոդվածում բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ կազմակերպման լուծումները դիտարկվում են բնակարանների տեսակների, կազմի, սանիտարահիգիենիկ պահանջների, ֆունկցիոնալ գոտեվորման կառուցվածքի և առանձին սենյակների և սենքերի լուծումների տեսանկյունից:

Առանցքային բառեր. *բնակարան, սենք, մակերես, նախասենյակ, ընդհանուր սենյակ, ննջարան, խոհանոց, սանհանգույց, պատշգամբ, Երևան, բազմաբնակարան շենք:*

Երևանում բազմաբնակարան շենքերի շինարարությունը սկիզբ է առել XX դարի 20-ական թվականներից: Նախորդող շրջանում թեև կառուցվում էին բնակելի 1-2-հարկանի շենքեր (եկամտաբեր բնակելի տներ), դրանց շինարարությունը չէր կրում կազմակերպված և զանգվածային բնույթ: Իսկ արդեն 1924 թվականից սկսած Երևանում բազմաբնակարան շենքերի իրականացումը դարձավ բնակելի շինարարության գլխավոր ուղղությունը. քաղաքում սկսվեց բազմաբնակարան բազմահարկ շենքերի ձևավորման լայն գործընթաց [1]: Բնակելի շենքերի ճարտարապետության մեջ միանգամայն նոր մոտեցումների կիրառումը, տեխնիկական միջոցների արագ զարգացումը, բնակչության կենցաղի և ապրելակերպի աստիճանաբար փոփոխությունները պայմանավորեցին բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետության ձևավորման բազմակողմանի գործընթացը, ինչն էլ իր հերթին ազդեցություն ունեցավ բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ կազմավորման խնդիրների վրա, որոնք նույնպես պետք է ձևավորվեին՝ համապատասխանելով ժամանակի սոցիալական, կենցաղային, տեխնիկական և տնտեսական պահանջներին: Այսպիսով, բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետության կազմավորման ժամանակաշրջանում բնակարանների

լուծումները նույնպես գտնվել են ձևավորման գործընթացում: Դիտարկենք այդ լուծումների հիմնական առանձնահատկությունները բնակարանների տեսակների, կազմի, սանիտարահիգիենիկ պահանջների, ֆունկցիոնալ գոտեվորման կառուցվածքի և առանձին բնորոշ սենքերի լուծումների տեսանկյունից:

Երևանում տվյալ ժամանակաշրջանում կառուցված բազմաբնակարան բնակելի շենքերում **բնակարանների տեսակները** տարբեր էին՝ սկսած 1-սենյականոց բնակարաններից (ննջատեղը կազմակերպվում էր ընդհանուր սենյակի տարածության որոշակի հատվածում) մինչև 4-սենյականոցներ (3 ննջարան): Այդ ժամանակաշրջանում ընտանիքների կազմն անհամեմատ ավելի մեծ էր, քան այսօր: Բնակչությունն ապրում էր մեծ ընտանիքներով, ինչով և պայմանավորված՝ բնակարանների ընտրանիում ամենամեծ տարածումն ունեին 3-սենյականոց բնակարանները, որոնց կազմում առկա էին երկու մեծ ննջարաններ: Այստեղ կարևոր է հաշվի առնել, որ այն ժամանակվա ապրելակերպի և կենցաղի պայմաններում ննջարանները գրեթե երբեք չէին նախատեսվում մեկ անձի համար, և երկու ննջարանով բնակարանը նախատեսվում էր 4 և ավելի բնակիչների համար: Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ ընդհանուր սենյակի տարածությունն էլ գիշերային ժամերին հաճախ օգտագործվում էր որպես ննջատեղ, ինչի արդյունքում այս բնակարաններում հնարավոր էր մինչև 6-7-հոգանոց ընտանիքի բնակեցում: Լայն տարածում ունեին նաև 2-սենյականոց բնակարանները, որոնք նախատեսվում էին միջին չափի ընտանիքների բնակեցման համար: Իսկ փոքր ընտանիքների համար 1-սենյականոց և առավել մեծ ընտանիքների համար 4-սենյականոց բնակարաններ նախագծվում էին ավելի քիչ թվով: 1-սենյականոց բնակարանի մակերեսը կազմում էր 30...50մ², 2-սենյականոցինը՝ 45...80մ², 3-սենյականոցինը՝ 70...110մ², 4 սենյականոցինը՝ 90...125մ² (տվյալները հաշվարկված են ձեռք բերված գրաֆիկական նյութերի հիման վրա):

Բնակարանների տեսակների առումով այդ ժամանակաշրջանի և այսօրվա բնակելի շինարարության միջև առավել արտահայտված տարբերությունն այն է, որ այն ժամանակ նույն տեսակի և կազմի բնակարանը նախատեսված էր ավելի շատ բնակիչների համար, քան այսօր: Մնացած բոլոր խնդիրներում էական տարբերություններ նկատելի չեն:

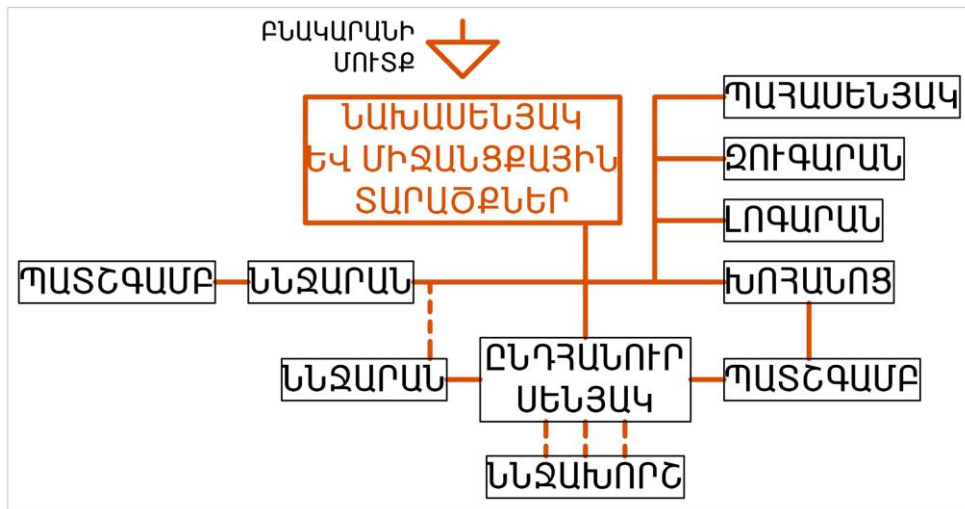
Խոսելով տվյալ ժամանակաշրջանի **բնակարանների կազմի** մասին, պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել վերջինի շարունակական զարգացման և կազմավորման գործընթացին: Եթե առաջին տարիների բնակարաններում դեռևս նկատելի էր նախորդող շրջանի բնակելի տներին բնորոշ կազմի և կառուցվածքի ակնհայտ ազդեցությունը, ապա բավական կարճ ժամանակահատվածում բնակարանների սենքերի կազմը ենթարկվեց լուրջ ձևափոխումների և համապատասխանեց նոր ժամանակի կենցաղին և տեխնիկական առաջընթացի մակարդակին: Ինժեներական կոմունիկացիոն համակարգերի զարգացմանը զուգահեռ բնակարանների կազմում աճեցին սանիտարական տարածքներն ու մակերեսները, ինչի արդյունքում նախորդող շրջանին բնորոշ ներքին բակային տարածությունում իրականացվող մի շարք կենցաղային

գործառույթներ տեղափոխվեցին բնակարանի ներքին տարածք, իսկ ներթափանցանքային բակային տարածքները տրամադրվեցին մանկական խաղահրապարակների և ֆիզկուլտուրայի համար նախատեսված տարածքներին: Կենցաղի բարելավման և արդիականացման գործընթացում մասնավորապես կարևորագույն դեր խաղաց բնակարանների կազմում սանիտարական տարածքների (գուգարան, լոգասենյակ) ներդրումը: Կարևոր նորարարություն էր նաև առանձին խոհանոց-սենյակների կազմավորումը: Այս միտումները, ինչպես նշում է անգլիացի ճարտարապետ Ք.Ֆրեմփթոնը, XX դարի առաջին տասնամյակներում նորություն էին նաև եվրոպական զանգվածային բնակելի շինարարության մեջ [2]: Բնակարաններում սանիտարահիգիենիկ պահանջների ապահովման գործընթացում, բացի դրանց կազմում սանհանգույցների ներդրումից, ուշադրության արժանացան նաև այլ կարևոր խնդիրներ. դրվեցին պարտադիր միջանցիկ օդափոխության (բացառությամբ 1-սենյականոց բնակարանների), սենյակների ինսոլյացիայի, կենտրոնական ջեռուցման ապահովման և մի շարք այլ պահանջներ:

Այսպիսով, Երևանում տվյալ ժամանակաշրջանի բնակարանների կազմը ձևավորման արդյունքում հետևյալն էր. նախասենյակ և միջանցքներ, ընդհանուր սենյակ, ննջարան (ննջարաններ), խոհանոցային-սանիտարական հանգույց, պատշգամբներ: Նշված սենքերից յուրաքանչյուրն ուներ իր բնորոշ առանձնահատկությունները, ինչը ցանկալի է դիտարկել յուրաքանչյուր տարածքի համար առանձին: Սակայն մինչ այդ դիտարկենք բնակարանների հատակագծային կառուցվածքն ու գործառութային գոտեվորման սխեման, ինչից հետո արդեն կարելի է անդրադառնալ դրանց բաղկացուցիչ տարրերին:

Ուսումնասիրելով տվյալ ժամանակաշրջանի մի շարք բնակարանների հատակագծային լուծումները՝ արդյունքում կարելի է կազմել դրանց բնորոշ **ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեման** (նկ.1): Ինչպես երևում է տվյալ սխեմայից, այդ ժամանակաշրջանի բնակարաններում հստակ արտահայտված չէր այսօր մեծ պահանջարկ ունեցող ակտիվ և հանգստի գոտիների մեկուսացման խնդիրը: Առհասարակ ներքին տարածության մեջ հստակորեն չեն արտահայտվում առանձին սենքերի որոշակի խմբավորումներ, թերևս միակ նկատելի նմանատիպ լուծումը խոհանոցի և սանիտարատնտեսական տարածքների խմբավորումն է, ինչը պայմանավորված է ինչպես ինժեներական խնդիրներով, այնպես էլ կենցաղային գործընթացները մեկ հատվածում՝ խոհանոցային-սանիտարական հանգույցում խմբավորելու միտմամբ:

Ըստ ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեմայի՝ յուրաքանչյուր բնակարանի կոմունիկացիոն միջուկն է հանդիսանում նախասենյակը (միջանցքային հատվածների հետ միասին): Բնակարանի մուտքը և սենյակների մեծամասնության մուտքերը կազմակերպված են հենց նախասենյակից: Բացառություն են կազմում պատշգամբները, որոնց մուտքն իրականացվում էր ընդհանուր սենյակից, խոհանոցից կամ էլ ննջարանից, և ննջախորշերը, որոնք կից էին ընդհանուր սենյակին:

Նկ.1. Բնակարանների ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեմա

Որոշ դեպքերում էլ ննջարաններից մեկը կարող էր մուտք չունենալ նախասենյակից և կազմակերպված լինել ընդհանուր սենյակից: Այսպիսով, բնակարանի տարածքների մեծամասնությունը խմբավորվում էր նախասենյակի շուրջ: Սակայն պետք է նշել, որ սենյակների և օժանդակ տարածքների փոխադարձ դիրքերի և դասավորության կազմակերպման գործընթացում հստակ արտահայտված մոտեցումներ չկային: Ինչպես արդեն նշվեց, չկար հանգստի և ակտիվ գոտիների տարանջատում, բնակարանի մուտքային և խորքային հատվածներում համապատասխան առավել նպատակահարմար սենյակների դասավորություն և այլն: Օրինակ՝ ընդհանուր սենյակը կարող էր տան մուտքից բավական հեռու լինել, իսկ մուտքի անմիջապես հարևանությամբ տեղադրված լինել ննջարան (նկ.2Ա,Գ), կամ սանիտարական տարածքները տեղորոշված լինեին ննջարաններից բավականին հեռու և այլն: Նման խնդիրներն ըստ երևույթին պայմանավորված են ինչպես տվյալ ժամանակաշրջանի կենցաղի և ապրելակերպի առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ ակտիվ գոտում ընթացող գործընթացների բավական պարզ կազմով և ընտանիքի անդամների առավել սերտ հարաբերություններով, այնպես էլ այն հանգամանքով, որ տվյալ բնակելի շենքերում արտաքին ճարտարապետական լուծումներին առավել մեծ ուշադրություն էր դարձվում, որոնք երբեմն հանգեցնում էին ներքին հատակագծման լուծումներն արտաքին ճարտարապետությանը հարմարեցնելու միտումներին: Հետաքրքիր է նաև առանձին սենյակների մակերեսների հարաբերության խնդիրը: Այս ժամանակաշրջանի բնակարանների հատակագծային լուծումները դիտարկելիս առաջին հայացքից բավական դժվար է կողմնորոշվել, թե որն է ընդհանուր սենյակը: Այսօր լայն տարածում ունեցող՝ բնակարանի ամենաընդարձակ սենյակն է ընդհանուր սենյակ լինելու մոտեցումն այնքան մեծ նշանակություն չէր ստացել այն ժամանակ: Բնակել, մեծամասամբ բնակարանում ամենամեծն այդ սենյակն է, սակայն ընդհանուր սենյակի և ննջարանների կամ տնտեսական պատշգամբների մակերեսների հարաբերությունը խիստ տարբերվում է ժամանակակից լուծումներից: Այս խնդիրը նույնպես պայմանավորված է տվյալ

Ժամանակաշրջանի կենցաղի առանձնահատկություններով, երբ ակտիվ գոտու միջուկ հանդիսացող ընդհանուր սենյակում իրագործվող գործընթացները բավական սահմանափակ էին, ննջարաններից յուրաքանչյուրը նախատեսված էր մի քանի բնակչի համար, իսկ տնտեսական պատշգամբներն ունեին ընդհանուր սենյակին համարժեք ֆունկցիոնալ բովանդակություն:

Այսպիսով, ընդհանուր պատկերացում կազմելով բնակարանների տեսակների, դրանց կազմի և ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեմայի մասին, այժմ դիտարկենք բնակարանի տարածքներն առանձին՝ վերլուծելով դրանց ֆունկցիոնալ, հատակագծային և այլ առանձնահատկությունները:

Բնակարանի առանձին հատվածների դիտարկումն անհրաժեշտ է սկսել **բնակարանի մուտքից**, որի կազմակերպման լուծումներում ցայտուն երևում է կազմավորման գործընթացը: Երևանի առաջին բազմաբնակարան շենքերում, որոնք իրենցից ներկայացնում էին միահարկ կառույցներ, բնակարանների մուտքերը կազմակերպվում էին անմիջապես դրսից: Ընդ որում՝ բնակարաններն ունեին երկու մուտք, մեկը՝ փողոցի կողմից, մյուսը՝ բակի: Նշված երկու մուտքերից գլխավորը (փողոցի կողմից) բացվում էր դեպի բնակարանի նախասենյակ, իսկ երկրորդ մուտքը (բակի կողմից)՝ դեպի պատշգամբ, որն էլ իր հերթին կապվում էր բնակարանի ներքին տարածքների հետ (նկ.2Ա): Նման լուծումներն անմիջականորեն կապված են նախորդ շրջանի՝ XX դարի սկզբի բնակելի կառուցվածքների ճարտարապետահատակագծային կազմակերպման սկզբունքների հետ, ուր նույնիսկ երկհարկանի կառույցների պայմաններում բոլոր բնակարաններն ունեին դրսից առանձին մուտքեր (երկրորդ հարկում՝ դրանք կապող պատշգամբից): Բնակարանի գլխավոր մուտքի (փողոցի կողմից) առջև կազմակերպվում էր խորը լոջիա, որը նույնպես անցյալի ճարտարապետության սիրված մոտիվներից էր:

Սակայն բազմաբնակարան բազմահարկ շենքերի լուծումների զարգացման գործընթացում առանձին մուտքերի կիրառումը կորցրեց իր արդիականությունը, ինչը պայմանավորված էր ինչպես վերին հարկերում դրանց կազմակերպման անարդյունավետությամբ, այնպես էլ ներքին տնտեսական բակերի աստիճանաբար վերացմամբ (կապված կենցաղային մի շարք ֆունկցիաների՝ բնակարանի ներքին տարածություն տեղափոխման հետ): Երևանում զանգվածային կիրառում ստացած սեկցիոն տիպի բնակելի շենքերում բնակարանների մուտքերը սկսեցին կազմակերպվել աստիճանավանդակին կից ընդհանուր միջանցքից: Այս տարբերակը, որոշակի փոփոխություններով, առ այսօր ամենալայն տարածումն ունի Երևանում բազմահարկ բնակելի շենքերի ճարտարապետահատակագծային լուծումների կազմավորման գործընթացում (նկ.2):

Նախասենյակի կամ նախասրահի ֆունկցիան այս ժամանակաշրջանի բնակարաններում մի փոքր տարբերվում էր իր ժամանակակից տարբերակներից: Նախասենյակն այստեղ ծառայում էր որպես բնակարանի առանձին հատվածների միջև կապ հաստատող կոմունիկացիոն օղակ. հանգստի կազմակերպման և այլ ֆունկցիաներ այն չէր կրում:

Բնակարանի առանձին սենյակների և տարածքների միջև անհրաժեշտ կապերի մեծ մասն իրականացվում էր հենց նախասենյակի միջոցով, որն առավելապես կրում էր երկարաձիգ, երբեմն՝ բազմաձուղ միջանցքային ձև: Միջանցքների լայնությունը 1,2...2,0 մետր էր, հատակագծային ուրվագծում դրանք մեծ մասամբ երկարաձիգ տարածքներ էին: Որպես նախասենյակների բնորոշ հատկանիշ կարելի է նշել տրոհված բնույթը. դրանք հաճախ, հատկապես մեծ բնակարաններում, բաղկացած էին լինում մի քանի հատվածներից: Գլխավոր նախասենյակը լրացնող ենթամիջանցքները հիմնականում նպատակաուղղված էին բնակարանի որոշակի հատվածների առանձնացման՝ մեկուսացման խնդրին, ինչը մասնավորապես վերաբերում էր խոհանոցասանիտարական հանգույցին և տնտեսական տարածքներին, որոնց առջև հաճախ նախատեսվում էր առանձին միջանցքային գոտի՝ մեկուսացնելով այս սենքերի մուտքային հատվածը նախասենյակի ընդհանուր տարածությունից (նկ.2Բ,Ե,Է,Թ): Նշենք, որ նախասենյակների տարածքներում բնական լուսավորություն չէր նախատեսվում, արտաքին բացվածքներ դրանք չունեին:

Ընդհանուր սենյակի ֆունկցիան տվյալ ժամանակաշրջանի բնակարաններում բազմաբնույթ էր: Այն նախատեսված էր որպես ընտանիքի անդամների ընդհանուր հավաքատեղ՝ համատեղ հանգստի և ժամանցի համար, սակայն ծառայում էր նաև որպես ճաշատեղ, իսկ որոշ դեպքերում նաև օգտագործվում էր քնելու համար (հատկապես 1-սենյականոց բնակարաններում, որտեղ առանձին ննջարան չկար, և միակ բնակելի սենյակն ընդհանուր սենյակն էր): Ընդհանուր սենյակի մուտքը կազմակերպվում էր նախասենյակից, երբեմն այն մուտքով կապվում էր նաև պատշգամբի հետ: Հատկանշական է, որ ընդհանուր սենյակը հաճախ մուտքով կապվում էր նաև ննջարաններից մեկի հետ (նկ.2Ե,Է), ինչը որոշ դեպքերում պայմանավորված էր հատակագծային լուծման առանձնահատկություններով: Սակայն կան տարբերակներ, որտեղ ննջարաններից մեկն ունի երկու մուտք, մեկը՝ նախասենյակից, մյուսը՝ ընդհանուր սենյակից (նկ.2Ա): Նման լուծումներն ըստ երևույթին պայմանավորված են տվյալ ժամանակաշրջանում մարդկային հարաբերությունների, կենսագործունեության և կենցաղի առանձնահատկություններով, որոնք մեծ փոփոխությունների են ենթարկվել ժամանակի ընթացքում, և այսօր դժվար է գտնել նման լուծումների հստակ պատճառները:

Ընդհանուր սենյակը բնակարանի հատակագծային լուծման մեջ հիմնականում տեղակայվում էր մուտքային հատվածի մոտ, սակայն որոշ դեպքերում (հատկապես յուրահատուկ ուրվագծով բնակարաններում) այն գտնվում էր բնակարանի խորքային հատվածում, ինչը թույլ է տալիս եզրակացնել, ինչպես արդեն նշվեց, որ այդ խնդիրը հստակ դրված չէր բնակարանների հատակագծման այդ ժամանակաշրջանի սկզբունքներում (նկ.2Գ): Ընդհանուր սենյակները պարտադիր տեղակայվում էին բնակարանի արտաքին ուրվագծի ուղղությամբ և ապահովված էին բնական լուսավորությամբ ու օդափոխությամբ: Դրանց հատակագծային ամենատարածված ձևն ուղղանկյունն էր, սակայն անկանոն հատակագիծ ունեցող բնակարաններում (ընդհանուր ճարտարապետահատակագծային լուծումներով

յուրահատուկ սեկցիաներում) այն ունենում էր յուրահատուկ ձևեր (նկ.29): Ընդհանուր սենյակների մակերեսը 18...32մ² էր, ամենատարածված միջին մակերեսը՝ 22մ²:

Այս ժամանակաշրջանի բնակարաններում **ննջարանների** ֆունկցիան, իհարկե, ինչպես և այսօր, մարդու քնելն էր և հանգիստը: Սակայն, ի տարբերություն ննջարանների ժամանակակից բնույթին, որոնք առավելապես նախատեսված են ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի համար առանձին, և մեկ անձից ավելի մարդու համար նախատեսված ննջարանը բնակարանում միակն է՝ ամուսինների համար, այն ժամանակվա բնակարաններում ննջարանները գրեթե միշտ նախատեսվում էին մեկից ավելի մարդկանց համար: Սա պայմանավորված էր այդ ժամանակաշրջանում գործող ընտանեկան դրվածքով, մարդկային հարաբերություններով և դրանցից բխող համապատասխան կենցաղով, երբ գերակշռում էին մեկ հարկի տակ ապրող մեծ ընտանիքները, որի անդամները, ըստ համապատասխան տարիքային և այլ չափանիշների, քնում էին մեկ ննջարանում: Մեկ ննջարանում երկու և ավելի մարդու քնելու հանգամանքով պայմանավորված՝ ննջարանները երբեմն ունենում էին բավական մեծ մակերես՝ 8...27մ², ամենատարածված միջին մակերեսը կազմում էր 18,5մ²: Բնակարանի հատակագծում դրանք տեղորոշվում էին արտաքին ուրվագծի ուղղությամբ, պարտադիր ապահովված էին բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ: Հատակագծային ուրվագծով ննջարանները գրեթե բոլոր դեպքերում ուղղանկյունաձև էին, չհաշված յուրահատուկ սեկցիաներում հանդիպող որոշ բացառություններ:

Ինչպես արդեն նշվեց, բնակարանում ֆունկցիոնալ գոտեվորման ժամանակակից սխեման, ինչը թելադրում է հանգստի գոտու որոշակի մեկուսացում, այն ժամանակ հստակ ձևավորված չէր: Այսպիսով, ննջարանները, որոնք այսօր փորձում ենք խմբավորել և մեկուսացնել բնակարանի ակտիվ գոտուց, այն ժամանակաշրջանի բնակարաններում առանձնահատուկ խմբավորում չէին ունենում, դրանք հաճախ նույնիսկ անմիջական կապով՝ դռնով, կապվում էին ընդհանուր սենյակի հետ: Դիտարկելով բազմաթիվ շենքերի հատակագծերը՝ կարելի է եզրակացնել, որ մեծամասամբ ննջարաններից մեկն անմիջականորեն կապվում էր ընդհանուր սենյակի հետ: Որոշ դեպքերում էլ ննջարանները կապվում էին իրար առանձին դռնով: Այնուամենայնիվ, ննջարանի հիմնական մուտքը, բնականաբար, կազմակերպվում էր նախասենյակից կամ դրան կից միջանցքային հատվածներից (նկ.2):

Տվյալ ժամանակաշրջանի բնակարանների լուծումներում ննջարանների մեկ այլ տարատեսակ են ննջախորշերը: Հատկապես 1-սենյականոց բնակարաններում, որտեղ առանձին ննջարան չէր նախատեսված, և քնելու համար օգտագործվում էր ընդհանուր սենյակի տարածությունը, հանդիպում են լուծումներ, որոնք ընդհանուր սենյակի տարածության մեջ առանձնացնում են քնելու համար նախատեսված խորշի ձևով լուծված տարածքներ: Այս տարածությունները լիարժեք սենյակներ չէին, դրանք ընդհանուր սենյակի մեջ մեկուսանում էին ոչ թե առանձին պատով և մուտքային դռնով, այլ ընդամենը սենյակի տարածության մի կողմում տեղադրման և հնարավոր կահավորման ու հարդարման միջոցներով: Ննջախորշերը

զբաղեցնում էին բավական փոքր մակերեսներ՝ 4...7մ², դրանց լուսավորությունը կատարվում էր ընդհանուր սենյակի միջոցով: Նշենք, որ ննջախորշերն այդ ժամանակաշրջանի բնակարանների այն տարրերից են, որոնք մինչ այսօր լայն կիրառություն ունեն բնակարանների լուծումներում, քանի որ բավական համեստ մակերեսների պայմաններում ապահովում են բնակարանում լրացուցիչ քնելու տեղերի հնարավորություններ (նկ.2Ը):

Նկ. 2. Բնակարանների հատակագծային լուծումների տարրերակներ

Այս ժամանակաշրջանի բնակարաններում **խոհանոցի** ֆունկցիան սահմանափակվում էր զուտ կերակուր պատրաստելու գործառնությամբ, իսկ որպես ճաշելու սենյակ ծառայում էր ընդհանուր սենյակը: Դրանով էլ պայմանավորված էր խոհանոցի դիրքը բնակարանի հատակագծում, որտեղ այն հիմնականում գտնվում էր մեկ խմբի մեջ կենցաղային տարածքների (սանհանգույցներ, տնտեսական սենյակներ) հետ՝ խոհանոցային-սանիտարական հանգույցում: Ինչպես արդեն նշվեց նախասենյակների վերլուծության մեջ, միջանցքային տարածքները

հաճախ ունենում էին առանձին ճյուղ, որից կազմակերպվում էին բոլոր այս սենքերի և խոհանոցի մուտքերը: Խոհանոցն ուներ մեկ մուտք՝ նախասենյակից կամ միջանցքից, երբեմն այն առանձին մուտքով կապվում էր պատշգամբի հետ: Հատակագծային ուրվագծով խոհանոցները հիմնականում ուղղանկյունաձև էին, երբեմն էլ, կախված բնակարանի ընդհանուր լուծումներից, լինում էին Դ-աձև (նկ.2.): Խոհանոցը բնակարանի հատակագծում տեղակայվում էր արտաքին ուրվագծի ուղղությամբ և պարտադիր ապահովվում բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ: Ելնելով զուտ կերակուր պատրաստելու ֆունկցիա կրող տարածքի բնույթից՝ խոհանոցների մակերեսները բավական համեստ էին՝ $5...12\text{մ}^2$, ամենատարածված միջին մակերեսը $8,5\text{մ}^2$ էր, քանի որ այստեղ ճաշասեղանի համար տարածք չէր նախատեսվում: Կարևոր է նշել նաև, որ տվյալ ժամանակահատվածում կենցաղային տեխնիկան դեռ խիստ սահմանափակ էր, դրա հիմնական տարրերն էին լվացարանն ու գազօջախը, իսկ կենցաղային այլ սարքավորումներ, որոնցից յուրաքանչյուրի ներդրումը պայմանավորում է լրացուցիչ մակերեսների առկայություն, դեռևս չէին մտել կիրառության մեջ կամ գտնվում էին այդ գործընթացում:

Անդրադառնալով Երևանի առաջին բազմաբնակարան շենքերի բնակարաններում խոհանոցների լուծումներին՝ հարկ է նշել մեկ կարևոր հանգամանք: Խոհանոցի և ընդհանուր սենյակի՝ միասնական տարածության մեջ լուծման ժամանակակից միտումը, ինչը պայմանավորված է մարդու առօրյայում պատրաստի և կիսապատրաստի սննդի լայն կիրառմամբ, իր առաջին դրսևորումն է ունեցել հենց այս ժամանակաշրջանում: Դեռևս 1931 թվականին կառուցված «Հախմատային» բնակելի շենքում (Պարոնյան 5, 1931թ., ճարտ.՝ Կ.Հալաբյան, Մ.Մազմանյան) 1-սենյականոց բնակարանի հատակագծում կատարված է նման փորձ. խոհանոցը նախատեսված է ընդհանուր սենյակի կազմում որպես կահավորված առանձին հատված՝ ներգրավված մեկ ընդհանուր տարածքի մեջ ընդհանուր սենյակի հետ (նկ.2Դ): Նշենք, որ սա ոչ թե ավելի վաղ ժամանակներին բնորոշ լուծումն է, որտեղ ընդհանուր սենյակ և խոհանոց հասկացությունները հաճախ միավորվում էին մեկ տարածքի (ճաշասենյակի) մեջ [2], այլ բոլորովին նոր լուծում, ըստ որի՝ կենսական պայմանների զարգացմանը զուգահեռ տանը կերակուր պատրաստելու անհրաժեշտությունն աստիճանաբար նվազելու է, և առավել ևս փոքր բնակարանների կազմում խոհանոցին առանձին սենյակ հատկացնելը նպատակահարմար չէ: Սա բնակարանի լուծումները նոր ապրելակերպին, դրանից թելադրվող պայմաններին համապատասխանեցնելու և ներքին ֆունկցիոնալ գործընթացների պարզեցման փորձ էր [3]: Թեև այս լուծումը հիմնված էր նորարարական գաղափարների վրա, սակայն այն չէր համապատասխանում իր ժամանակի իրական պահանջներին և զանգվածային շինարարության մեջ կիրառություն չստացավ:

Երևանում XX դարի առաջին կեսին կառուցված բազմաբնակարան շենքերում բնակարանների հատակագծային-ֆունկցիոնալ լուծումների ձևավորման գործընթացում զարգացման մեծ ուղի են անցել **սանհանգույցները**, ինչը պայմանավորված է տվյալ

Ժամանակահատվածում բնակչության ապրելակերպի և կենցաղային պայմանների լայն փոփոխություններով: Սանհանգույցների ֆունկցիան ի սկզբանե եղել է ընտանիքի անդամների սանիտարահիգիենիկ պահանջների բավարարումը: Երևանում տվյալ ժամանակաշրջանում կառուցված առաջին բնակելի շենքերում սանհանգույցն իրենից ներկայացնում էր ընդամենը զուգարան (նկ.2Ա): Նախկինում բակային տարածքում տեղադրված ընդհանուր զուգարանը տեղափոխվեց բնակարանի ներքին տարածություն, ինչը լրացուցիչ հարմարություններ ստեղծեց բնակիչների համար թե՛ բնակարանի ներսում և կենցաղում, թե՛ բակային տարածության մեջ: Այս առաջին շենքերում «լոգարան» հասկացություն դեռևս գոյություն չուներ. բնակիչներն այդ ժամանակաշրջանում մեծամասամբ օգտվում էին քաղաքային բաղնիքներից: Սակայն շուտով՝ արդեն 1920-ական թվականների ավարտին, ջեռուցման և տաք ջրի համակարգերի զարգացմանը զուգահեռ բնակարանների ներքին տարածության մեջ ներգրավվեց նաև լոգարանը, ինչը նույնպես էական հարմարություններ ընձեռեց բնակչությանը: Որպես կանոն, զուգարանն ու լոգարանն առանձին տարածքներ էին. դրանց համատեղման տարբերակները (առավելապես փոքր մակերեսների բնակարաններում) կիրառություն ստացան ավելի ուշ շրջանում (1930-ականների վերջերին): Հատկանշական է նաև բնակարանի տարածքում սանհանգույցների տեղադրման խնդիրը, որը նույնպես ենթարկվել է լուրջ փոփոխությունների: Եթե առաջին շրջանի բնակելի շենքերում դրանք պարտադիր տեղադրվում էին արտաքին ուրվագծի ուղղությամբ և ապահովված էին բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ (նկ.2Ա,Բ), ապա արդեն 1930-ական թվականներից դրանք տեղափոխվեցին բնակարանների արտաքին պատերից առավել հեռու՝ խուլ հատվածներ, բնական լուսավորություն չունեին, իսկ բնական օդափոխությունը սկսեց կազմակերպվել խողովակների միջոցով (նկ.2.):

Ինչպես արդեն նշվեց խոհանոցների վերլուծության ժամանակ, սանհանգույցները հիմնականում գտնվում էին մեկ բլոկի մեջ խոհանոցի հետ (ինչը հարմար էր նաև կոմունիկացիաների կազմակերպման տեսանկյունից): Մուտքը կազմակերպվում էր բնակարանի նախասենյակից կամ այս առանձնացված բլոկի համար նախատեսված միջանցքային հատվածից: Սանհանգույցների հատակագծային ուրվագիծը հիմնականում ուղղանկյուն կամ Դ-աձև էր, յուրահատուկ ուրվագծով սեկցիաներում տեղադրվում էին նաև անկանոն ձևերի մեջ: Զուգարանները նախատեսվում էին 0,8...2,0մ² մակերեսի սահմաններում, լոգարանները՝ 1,5...4,8մ², համատեղման դեպքում՝ 1,8...5,0մ²:

Խոհանոցային-սանիտարական հանգույցի կազմում հաճախ նախատեսվում էին նաև տնտեսական տարածքներ, որոնք կիրառվում էին կենցաղային որոշ գործընթացների կազմակերպման համար, կամ էլ որպես պահասենյակներ (նկ.2Ե,Թ): Դրանք չունեին բնական լուսավորություն, դռան բացվածքով կապվում էին միջանցքային տարածության կամ նախասենյակի հետ, մակերեսը կազմում էր 0,8...1,5մ²: Նշենք, որ նման տարածքների

անհրաժեշտությունը նույնպես կապվում էր որոշ ֆունկցիաներ բակային տարածությունից բնակարան տեղափոխելու գործընթացի հետ (լվացք, այլ կենցաղային ֆունկցիաներ):

Պատշգամբը բնակարանի թերևս այն տարածքն է, որը, կարելի է ասել, զգալիորեն անկում է ապրել բազմաբնակարան բնակելի շենքերի ճարտարապետության զարգացման վերջին հարյուրամյակի ընթացքում: Դեռևս XX դարի սկզբի և ավելի վաղ շրջանների բնակելի տներում պարտադիր լայն կիրառություն ունեցող պատշգամբային տարածությունները ներկայումս բավական նվազել են բնակարանների կազմում, իսկ հաճախ նույնիսկ չեն էլ նախատեսվում: Դրա պատճառները տարբեր են՝ թերևս առավելապես կապված տնտեսական, ոչ կենցաղային խնդիրների հետ, սակայն Երևանի կլիմայական պայմաններում մարդու ապրելակերպի հարմարավետության տեսանկյունից դրանց առկայությունը շատ կարևոր է: Ինչպես նշում է ամերիկացի ճարտարապետ Կ.Շմիդտը՝ «... Յուրաքանչյուր բնակարան պետք է ունենա բացօթյա տարածություն՝ լոջիա կամ պատշգամբ, որը թույլ է տալիս բնակչին գտնվել բնակարանի պարփակված տարածությունից դուրս: Պատշգամբը բնական միջավայրի հետ շփումից զրկված քաղաքային բնակչին հնարավորություն է տալիս բազմաժամանակ շենքում թեկուզ մի պահ կտրվել իր բնակարանի արհեստական կլիմայի միջավայրից» [4]:

Ուսումնասիրելով Երևանում բազմաբնակարան շենքերի շինարարության առաջին փուլի օրինակները՝ կարող ենք միանշանակորեն նկատել, որ այս խնդրին մեծ ուշադրություն է դարձվել այդ ժամանակաշրջանում: Նախկին բնակելի տներում բակի և տան միջանկյալ հատվածի անբաժանելի մասնիկ հանդիսացող պատշգամբներն իրենց բնական զարգացումը ստացան նաև բազմաբնակարան շենքերում: Հատկանշական է, որ առաջին բազմաբնակարան միահարկ շենքերում պատշգամբները գրեթե ամբողջությամբ պահպանում էին իրենց նախկին կառուցվածքը. բնակարանի մուտքը բակի կողմից իրականացվում էր հենց պատշգամբի միջոցով (նկ.2Ա): Բազմաժամանակ շենքերի տարածմանը զուգահեռ բակային տարածության մեջ իրականացվող մի շարք ֆունկցիաներ տեղափոխվեցին բնակարան, վերացավ նաև բակից անմիջապես բնակարան մուտք ունենալու հնարավորությունը: Սակայն պատշգամբները չկորցրեցին իրենց գլխավոր նշանակությունը. դրանք, ինչպես և նախկինում, ծառայում էին տարվա շուրջ 9 ամիսների ընթացքում բացօթյա տարածքում հանգստի կազմակերպման, սննդի ընդունման և նույնիսկ քնելու նպատակներով: Պետք է նշել, որ ցուրտ ամիսների ընթացքում էլ պատշգամբներն ունեին իրենց նշանակությունը, մասնավորապես դրանք մթերքների տարբեր տեսակների պահեստավորման համար առավել հարմար տարածքներ էին: Այսպիսով, պատշգամբը տվյալ ժամանակաշրջանի բնակելի շենքերում ամենաբազմաֆունկցիոնալ տարածքն էր: Հատկանշական է, որ բնակարանների մեծ մասն ունեին մեկից ավելի պատշգամբներ: Դրանցից մեկը՝ տնտեսական պատշգամբը, տեղադրվում էր բակային ճակատի ուղղությամբ, և այստեղ էին ընթանում վերը նշված բոլոր գործընթացները: Այն ուներ բավական մեծ չափեր՝ 5,5...20,0մ², հատակագծային ձևով մեծամասամբ ուղղանկյուն էր, մուտքերով կապվում էր հիմնականում ընդհանուր սենյակի և խոհանոցի հետ: Մյուս պատշգամբը, որը

փողոցի ճակատի ուղղությամբ էր, կրում էր հանդիսավոր բնույթ, նախատեսված էր կարճատև հանգստի համար, մուտքը մեծամասամբ կազմակերպվում էր ննջարաններից, ուներ բավական փոքր չափեր՝ 0,6...3,0մ², այն կոնսոլային լուծում ուներ և առավելապես կրում էր դեկորատիվ բնույթ (նկ.2):

Նշենք, որ տվյալ ժամանակաշրջանում պատշգամբների ճարտարապետական լուծման մեջ լայն տարածում ստացան լոջիաները, որոնք Երևանի կլիմայական պայմաններում առավել հարմար տարբերակ էին: Դրանք, բաց լինելով ընդամենը մեկ կողմից, պաշտպանված էին քամիներից, արևային ճառագայթումից և հատկապես շոգ ամիսներին յուրօրինակ միկրոկլիմայական պատնեշ էին հանդիսանում բնակարանի ներքին տարածության և արտաքին միջավայրի միջև: Լոջիաները կիրառություն են գտել թե՛ բակային, թե՛ փողոցային ճակատներում և ըստ այդմ ստացել համապատասխան ձևավորման տարբեր լուծումներ (նկ.2Դ,Թ):

Քննարկելով Երևանի XX դարի առաջին կեսի բնակարանների պատշգամբները՝ պետք է անդրադառնալ նաև այդ ժամանակ բավական տարածում ստացած ևս մեկ ճարտարապետական մոտիվի: Երբեմն ելնելով քաղաքաշինական նախադրյալներով պայմանավորված շենքերի բարդ ուրվագծից, երբեմն էլ՝ զուտ դրանց հանդիսավորություն և համապատասխան մասշտաբ հաղորդելու նպատակից՝ շենքերի ճակատների զգալի հատվածներ վերածվում էին մեծ և յուրօրինակ պատշգամբների: Դրանք սովորաբար չէին կրկնվում բոլոր հարկերում, դրանց առկայությունն առավելապես պայմանավորված էր ճակատային լուծումներով: Այսպիսի պատշգամբները կարող էին որևէ հարկում ձգվել շենքի ողջ երկարությամբ կամ որևէ շեշտված հատվածում զարգացում ստանալ ուղղաձիգ ուղղությամբ՝ իրենց հզոր տարածության մեջ վերին հարկերում ներգրավելով առանձին կոնսոլային փոքր պատշգամբներ: Նման պատշգամբների լուծումներն առավել կարևոր են շենքերի ճարտարապետական կերպարի և գեղագիտության տեսանկյունից, իսկ հատակագծային և առավել ևս ֆունկցիոնալ տեսանկյուններից դրանք կատարում էին նույն այն դերը, ինչ այդ ժամանակաշրջանում իրականացված բնակելի շենքերի բոլոր այլ պատշգամբները (նկ.3):

Նկ.3. Պատշգամբի լուծման յուրօրինակ տարբերակ. Ամիրջյան 5, 1946թ., ճարտ.՝ Կ.Հակոբյան

Այսպիսով, ուսումնասիրելով Երևանում բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետության կազմավորման ժամանակաշրջանում բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ լուծումները՝ կարելի է նշել դրանց հիմնական բնորոշ հատկությունները:

- Բնակարանների տեսակներում նախատեսվում էին 1,2,3 և 4-սենյականոց բնակարաններ: Պայմանավորված տվյալ ժամանակաշրջանի ապրելակերպով և կենցաղով, երբ ննջարանները նախատեսվում էին երկու և ավելի անձերի համար, առավել լայն տարածում ունեին 2 և 3-սենյականոց բնակարանները, որոնք նախատեսված էին միջին և մեծ ընտանիքների համար, իսկ առավել փոքր կամ խոշոր ընտանիքների համար նախատեսված 1 և 4-սենյականոց բնակարաններն ավելի սակավ կիրառություն ունեին: Բնակարանների մակերեսները խիստ տարբեր էին՝ 30...130մ²:
- Բնակարանների սենքերի կազմը, որը բավական կարճ ժամանակահատվածում համապատասխանեց նոր ժամանակի կենցաղին, հետևյալն էր. նախասենյակ և միջանցքներ, ընդհանուր սենյակ, ննջարաններ, խոհանոցային-սանիտարական հանգույց և պատշգամբներ: Ակնհայտ էր սանիտարական տարածքների և դրանց մակերեսների աճը, առանձին խոհանոցի տարածության ձևավորումը, ինչի արդյունքում նախկինում ներքին բակում իրականացվող մի շարք կենցաղային ֆունկցիաներ տեղափոխվեցին բնակարանի ներքին տարածություն: Հատուկ ուշադրության արժանացան սանիտարահիգիենիկ պահանջները՝ պարտադիր միջանցիկ օդափոխություն, ինսուլյացիա, կենտրոնական ջեռուցում և այլն:
- Բնակարանների ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեմայում, պայմանավորված տվյալ ժամանակաշրջանի կենցաղով, հստակորեն արտահայտված չէր ակտիվ և հանգիստ գոտիների խմբավորման ժամանակակից սկզբունքը, չկար նաև բնակարանի մուտքային և խորքային հատվածներում համապատասխան առավել նպատակարար սենյակների դասավորության միտումը: Սենքերի միակ արտահայտված խմբավորումը խոհանոցային-սանիտարական հանգույցն էր, ինչի ձևավորումը պայմանավորված էր ինժեներական լուծումներով և կենցաղային ֆունկցիաները մեկ հատվածում խմբավորելու միտմամբ: Բնակարանի սխեման կառուցվում էր նախասենյակի և միջանցքային տարածքների համակարգի շուրջ: Յուրահատուկ էր առանձին սենքերի մակերեսների հարաբերության խնդիրը. բնակարանի տարածության մեջ ամենաընդարձակ տարածքներն էին ընդհանուր սենյակը, ննջարանը և տնտեսական պատշգամբը, որոնց մակերեսները գրեթե հավասար էին:
- Բնակարանների մուտքը սկզբնական շրջանում կազմակերպվում էր անմիջապես դրսից, երկու մուտքերի միջոցով՝ փողոցից և բակից: Բազմահարկ կառուցվածքի զարգացմանը զուգահեռ մուտքերը սկսեցին կազմակերպվել աստիճանավանդակին կից ընդհանուր միջանցքային տարածությունից: Մուտքը կազմակերպվում էր դեպի բնակարանի

նախասենյակ, որը ծառայում էր որպես բնակարանի առանձին հատվածների միջև կապ հաստատող կոմունիկացիոն օղակ: Նախասենյակներն ունեին տրոհված բնույթ և բաղկացած էին մի քանի հատվածներից, որոնք նպատակաուղղված էին բնակարանի որոշակի հատվածների՝ մասնավորապես խոհանոցասանիտարական հանգույցի մեկուսացման խնդրին:

- Ընդհանուր սենյակը բազմաֆունկցիոնալ էր՝ համատեղ հանգստի և ժամանցի համար ընտանիքի անդամների ընդհանուր հավաքատեղ, ճաշատեղ, երբեմն էլ որպես ննջատեղ: Մուտքը կազմակերպվում էր նախասենյակից, այն առանձին մուտքով կապվում էր տնտեսական պատշգամբի, ինչպես նաև ննջարաններից մեկի հետ, պարտադիր ապահովված էր բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ, ամենատարածված միջին մակերեսը՝ 22,0մ²:
- Ննջարանի ֆունկցիան քնելու և հանգստի կազմակերպումն էր: Մուտքը նախասենյակից կամ ընդհանուր սենյակից էր, որն առանձին մուտքով կապվում էր պատշգամբի հետ, պարտադիր ապահովված էր բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ: Ննջարանը գրեթե միշտ նախատեսվում էր մեկից ավելի մարդկանց համար, ինչով պայմանավորված՝ երբեմն ունենում էր բավական մեծ չափեր, ամենատարածված միջին մակերեսը՝ 18,5մ²: 1-սենյականոց բնակարաններում ննջարանը հաճախ կազմակերպվում էր որպես ննջախորշ ընդհանուր սենյակի տարածության մեջ: Ննջախորշերը լիարժեք սենյակներ չէին, դրանք ընդհանուր սենյակի մեջ մեկուսանում էին կահավորման և հարդարման միջոցներով:
- Խոհանոցասանիտարական հանգույցի ֆունկցիան բնակարանում բոլոր կենցաղային գործառույթների կազմակերպումն էր. այն ի սկզբանե իր մեջ ներառում էր խոհանոց՝ կերակուր պատրաստելու տարածք, և գուգարան: Կենցաղային պայմանների և ինժեներական լուծումների զարգացմանը զուգահեռ այստեղ ներգրավվեց նաև լոգասենյակ և տնտեսական սենյեր՝ նախատեսված տարբեր կենցաղային ֆունկցիաների իրագործման համար: Մուտքերը կազմակերպվում էին առանձնացված միջանցքային հատվածից, որն անմիջականորեն կապվում էր նախասենյակի տարածության հետ: Խոհանոցը պարտադիր ապահովված էր բնական լուսավորությամբ և օդափոխությամբ: Ամենատարածված միջին մակերեսը խոհանոցի համար կազմում էր 8,5մ², սանիտարական տարածքների համար՝ 0,8...5,0մ²:
- Պատշգամբը բնակարանի ամենաբազմաֆունկցիոնալ տարածությունն էր. այն տարվա շուրջ 9 ամիսների ընթացքում օգտագործվում էր բացօթյա տարածքում հանգստի և ժամանցի կազմակերպման, սննդի ընդունման և քնելու նպատակներով, իսկ ցուրտ ժամանակաշրջանում՝ մթերքների պահեստավորման համար: Պատշգամբները լինում էին տնտեսական՝ խոհանոցի և ընդհանուր սենյակի հարևանությամբ, և հանդիսավոր՝ ննջարաններին կից: Մուտքերը կազմակերպվում էին համապատասխան սենյակներից: Տնտեսական պատշգամբները բավական մեծ չափեր ունեին՝ երբեմն մինչև 20,0մ²,

հանդիսավոր պատշգամբների մակերեսը կազմում էր 1,0...3,0մ²: Դրանց տարածահատակագծային կազմակերպման մեջ լայն կիրառություն ունեին լոջիաները և այլ յուրօրինակ կառուցվածքով լուծումներ:

Ամփոփելով Երևանում բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետության կազմավորման ժամանակաշրջանում բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ լուծումների քննարկումը՝ պետք է փաստել, որ դրանց և բնակարանի ժամանակակից կազմակերպման սկզբունքներում առկա են մի շարք տարբերություններ, այն է՝ նախկինում հստակորեն ձևավորված չէր բնակարանի ֆունկցիոնալ գոտեվորման սխեման, ապահովված չէր ակտիվ և հանգիստ գոտիների համապատասխան սենքերի մեկուսացումը, հատակագծային լուծումներում նկատելի է որոշակի ճնշվածություն, ազատ հորինվածքային մոտեցման բացակայություն, որը կնպաստեր ներքին և արտաքին տարածությունների առավել միասնությանն ու բնակարանի տարածական ընկալման որակի բարձրացմանը, և մի շարք այլ խնդիրներ: Սակայն այս բոլոր խնդիրները պետք չէ դիտել որպես թերացումներ: Դրանք բոլորը կապված են տվյալ ժամանակաշրջանում մարդու ապրելակերպի, կենցաղի, մարդկային հարաբերությունների հետ, ինչպես նաև պայմանավորված են շինարարական տեխնոլոգիաների և նյութերի հնարավորություններով: Ինչպես նշում է գերմանացի ճարտարապետ Ու.Շրոդերը՝ «... բնակելի տունը նախատեսված է մեր ապրելակերպի տարածական-ժամանակային կազմակերպման համար: Մինչև բոլորովին վերջերս այն մեզ ներկայանում էր որպես բավական անփոփոխ, ստատիկ թաղանթ, որը պետք է նաև հնարավորություններ ապահովի ապրելակերպի դինամիկ փոփոխվող գործընթացների իրականացման համար: Տան ստատիկության և կենսական գործընթացների դինամիկության նման հակասության մեջ դրված են այն կոնֆլիկտի հիմքերը, որը, կապված հասարակության արագընթաց զարգացման հետ, որոշում է բնակելի կառուցվածքների ներկայիս իրավիճակը: Երկար ժամանակ բնակելի կառուցվածքին ներկայացվող պահանջների բնույթը մոտավորապես համապատասխանում էր դրա նյութական վիճակին: Սակայն ինդուստրացման գործընթացի հետևանքով ի հայտ եկավ հակառակ միտումը՝ ֆունկցիոնալ (բարոյական) մաշվածությունը, պայմանավորված տանը ներկայացվող պահանջների արագ փոփոխությամբ, տեղի է ունենում շատ ավելի շուտ, քան կապիտալ կառուցված շենքերի նյութական մաշվածությունը ...» [5]: Այսպիսով, Երևանում բազմաբնակարան բնակելի ճարտարապետության ձևավորման ժամանակաշրջանի բնակարանների հատակագծային և ֆունկցիոնալ լուծումներում առկա տարբերությունները դրանց ժամանակակից մոտեցումներից պետք է դիտարկել որպես ժամանակի փոփոխությամբ պայմանավորված գործոններ, որոնք, հաշվի առնելով տվյալ ժամանակաշրջանի բնակելի կառույցների պատմամշակութային արժեքն ու դրանց պահպանման անհրաժեշտությունը, պետք է համապատասխանեցվեն ներկայիս կենցաղի և ապրելակերպի պահանջներին:

ПЛАНИРОВОЧНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ РЕШЕНИЯ КВАРТИР В ПЕРИОД ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРЫ МНОГОКВАРТИРНЫХ ДОМОВ ЕРЕВАН

В статье раскрываются основные особенности планировочных и функциональных решений квартир в Ереване в первой половине XX века. Сложный процесс формирования архитектуры многоквартирных домов в Ереване, обусловленный применением совершенно новых принципов в архитектуре жилых зданий, быстрым развитием технических средств и изменениями жизнедеятельности и быта населения, воздействовал на формирование планировочных и функциональных решений квартир, которые также должны были соответствовать социальным, и бытовым, техническим экономическим требованиям времени. В данной статье планировочные и функциональные решения квартир рассматриваются с точки зрения типа и состава квартир, санитарно-гигиенических требований, структуры функционального зонирования и особенностей решений отдельных комнат и помещений.

Ключевые слова: квартира, помещение, площадь, холл, общая комната, спальня, кухня, санузел, балкон, Ереван, многоквартирное здание.

K.R. Azatyan

THE FLOOR-PLAN AND FUNCTIONAL SOLUTIONS OF APARTMENTS IN YEREVAN DURING THE FORMATION OF THE APARTMENT-BLOCK ARCHITECTURE

The major peculiarities of the floor-plan and functional solutions of apartments in Yerevan at the beginning of the 20th century are revealed in the article. The complex process of the formation of apartment block architecture in Yerevan, which was conditioned by the application of new approaches in architectural designing, as well as by the fast development of technology and changes in lifestyle and routine also effected on the solutions in floor-plan and functional formation of apartments, which also had to meet the social, technological and economical requirements of the time. The solutions in the floor-plan arrangement and functional organization are examined from the viewpoint of types and structures of apartments, sanitary engineering demands, and structure of functional zoning and particular rooms of buildings.

Keywords: apartment, planning, space, area, hall, living room, bedroom, kitchen, bathroom unit, balcony, Yerevan, multi-house building.

Գրականություն

1. Ազատյան Կ.Ռ. Երևանի բազմաբնակարան շենքերի ճարտարապետությունը զարգացման սկզբնական փուլում (1920-1930թթ.)// ԵՃՇՊՀ գիտական աշխատությունների ժողովածու. Երևան, 2010. Հատոր II (38). էջ 34-41:
2. Фремington К. Современная архитектура. Критический взгляд на историю развития. М.: Стройиздат, 1990. 535 с.
3. Долуханян Л.К. Архитектура Советской Армении: 20-е годы. Ереван: Советакан ցрох, 1980. 125 с.
4. Максан Дж., Холланд Ю. и др. Проектирование жилых зданий. Перевод с английского. М.: Стройиздат, 1979. 488 с.
5. Шродер У. Вариантная планировка домов и квартир. Перевод с немецкого. М.: Стройиздат, 1984. 232 с.

Ազատյան Կարեն Ռուբենի, ճ.թ.,դրոց. (ՀՀ, ք. Երևան) - ԵՃՇՊՀ, ճարտարապետական նախագծման և ճարտարապետական միջավայրի դիզայնի ամբիոն, հեռ.քցք.(055)774607; e-mail:karenazatyan77@gmail.com
Աзатян Карен Рубенович, к.архит., доц. (РА, г.Ереван) – ЕГУАС, кафедра Архитектурного проектирования и дизайна архитектурной среды, тел. моб.: (055)774607; e-mail: karenazatyan77@gmail.com

Azatyan Karen Ruben, doctor of Philosophy (PhD) in Architecture, associate prof. (RA, Yerevan) - YSUAC, chair of Architecture Drafting and Design of Architectural Environment, cell phone: (055)774607; e-mail: karenazatyan77@gmail.com

Ներկայացվել է՝ 16.04.2012թ.
Ընդունվել է տպագրության՝ 30.04.2012թ.